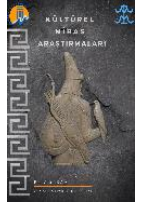

Kültüre Miras Araştırmaları Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>

e-ISSN 2757-9662

Orta Toroslarda Geleneksel Transhüman Kültürün Tarihsel Gelişimi ve Mekânsal Organizasyon Özellikleri

Nida Naycı ^{1*}

^{1*} Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıkları Koruma YL Programı, 33110, Mersin, Türkiye; (nidanayci@mersin.edu.tr)

*Corresponding Author:
nidanayci@mersin.edu.tr

Araştırma Makalesi

Alıntı: Naycı, N. (2023). Orta Toroslarda Geleneksel Transhüman Kültürün Tarihsel Gelişimi ve Mekânsal Organizasyon Özellikleri. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 4(2), 91-101.

Geliş : 27.10.2023
Revize 1 : 30.11.2023
Kabul : 12.12.2023
Yayın : 31.12.2023

Özet

Akdeniz havzasının iklimsel ve çevresel kültürü ve geleneksel Anadolu göçer kültürünün önemli bir parçası olan konar-göçer kültürünün yüzyıllar içerisinde Akdeniz havzasının iklimsel ve çevresel bağlamına adapte olmuş hali olan transhüman kültürü; Torosların önemli yaşayan miras değerleridir. Bu kapsamda Toroslar ile Akdeniz kıyı düzlükleri arasında gerçekleşen transhüman faaliyetleri; Orta Asya'dan Anadolu'ya aktarılan bozkır göçebeliği deneyiminin Braudel'in çizdiği Akdeniz havzasının iklimsel ve ekolojik koşullarına yüzyıllar içerisinde adapte olmuş bir formu olarak tanımlanabilir. Transhüman yaşam biçiminin Akdeniz'de bir konar-göçer kültürü olarak ortaya çıkması ve zamanla bölgenin coğrafi yapısına uyum göstererek bugünkü halini almasında farklı etmenler rol oynamıştır. Bu değerlendirmeler ışığında bu araştırmanın amacı Orta Toroslar'da, Erdemli çevresi özelinde yüzyıllar boyunca süregelen ve Akdeniz havzasına özgü bir göçer yaşam kültürü olan transhüman faaliyetlerin yaşayan miras değerlerinin anlaşılması; çağlar içerisinde içinde buldukları iklimsel ve çevresel bağlam ile geliştirdikleri uyumun araştırılmasıdır.

Keywords: Kültürel miras, transhüman, konar-göçer, orta toroslar, Erdemli.

Historical Development and Spatial Organization of Traditional Transhumance Culture in Central Taurus Region

*Corresponding Author:
nidanayci@mersin.edu.tr

Research Article

Citation: Naycı, N. (2023). Historical Development and Spatial Organization of Traditional Transhumance Culture in Central Taurus Region. *Journal of Cultural Heritage Research*, 4(2), 91-101 (in Turkish).

Received : 27.10.2023
Revised 1 : 30.11.2023
Accepted : 12.12.2023
Published : 31.12.2023

Abstract

Transhumance culture is one of the important and traditional Anatolian nomadic culture lifestyles, which has been adapted in the climatic and environmental context of Mediterranean Basin throughout centuries onwards. In this sense, the traditional movements of this significant living heritage which continues between the Mediterranean plains and Taurus Mountains can be claimed as the transformation of Anatolian nomadic culture derived from Central Asian step-based culture and adapted into Mediterranean context pictured by Braudel. There have been various factors which have formed and shaped the traditional transhumance in historic ages. Within the light of this information, the purpose of this article is to research cultural heritage values of traditional transhumance lifestyles and their cultural context based on Erdemli and its environs located in central Taurus Mountains and understand their adaptation into environmental and climatic context with continuities and changes.

Keywords: Cultural heritage, transhumance, semi-nomadism, central taurus, Erdemli.

1. Anadolu Akdeniz’inde Bir Göçer Kültürü Olarak Transhüman Faaliyetler

İnsanoğlunun doğadaki en eski ve doğal yaşam biçimlerinden biri olan göçebe kültürünün özellikleri toplulukların hareketliliği ve üretim faaliyetlerinin niteliği üzerinden ifade edilmektedir. Kutlu (1992) tarihsel olarak göçebelik kültürünü “avcı-toplayıcı göçebeler, kırsal göçebelik ve ticari faaliyetler veya etnik özelliklerle ilişkili diğer göçebe gruplar” olarak sınıflandırmaktadır. Bunların içerisinde en öne çıkan göçer kültürü; hayvancılık ekonomisine dayalı bir kırsal göçebelik türü olan göçebe çobanlık (pastoralizm)¹. Geniş sürüler halindeki hayvan sürülerini sağlıklı otlaklara ve su kaynaklarına ulaştırmak için yapılan mevsimsel yer değiştirme hareketine dayalı bir yaşam kültürüdür (Kutlu, 1992). Koyun, keçi, sığır gibi hayvanların evcilleştirilmesiyle başlayan bu süreç günümüzde Afrika’dan Asya steplerine kadar geniş bir coğrafyada devam etmektedir.

Göçer kültürün Akdeniz havzası içerisindeki tarihsel gelişimine bakıldığında coğrafya ve iklimsel şartların önemli rol oynadığı anlaşılır. Toros Dağları ve Alpler gibi önemli dağ sistemleri ile çevrili Akdeniz havzası; Kuzey Afrika’da çöl sistemleri ile birleşerek oluşturduğu tarımsal ekolojik ortam sayesinde ilkçağlardan itibaren tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır (Braudel, 1993). Dağlık kesimlerin doğal kaynakları tarih boyunca yerleşimler için önemli olmuştur. Vadiler ve bayırlar üzerinde düzenlenmiş taraçalar ve tarım terasları sayesinde buğday, arpa, çavdar; alçak teraslarda zeytin, portakal, dut ağaçları, safran yetiştirilmiş; güneş bakısı güçlü yamaçlar bağcılık için oldukça elverişli koşullar sağlamıştır. Yüksek kesimlerde palamut, meşe, ceviz gibi orman ürünleri; ile kerestecilik için önemli olan sedir ormanları ekonomik faaliyetler açısından zengin kaynaklar sunmuştur. Dağ sistemlerinin en yüksek kesimlerinde bulunan platolar ise; hayvancılık faaliyetleri (keçi, koyun, kuzu vb küçükbaş yetiştiriciliği ve kimi yerlerde sığırcılık) ve hayvan ürünleri (peynir, tereyağı, vb) elde edilmesi için elverişli mera alanlarını ve otlakları barındırmaktadır (Braudel, 1993). Böylece tarih boyunca Akdeniz’de kıyı düzlükleri ile dağlık kesimleri ve bu sistemleri besleyen akarsu vadileri birlikteliğinde oldukça verimli ve çeşitlendirilmiş

tarım, hayvancılık ve ticaret faaliyetleri potansiyeli süregelenmiştir.

Bu çevresel şartlar bağlamında zamanla Akdeniz havzasında kıyı düzlükleri ile dağlık kesimler arasında bir yaylacılık türü olan “transhüman” göçer kültürü gelişmiştir. Akdeniz havzası ve Avrupa’nın Alpin iklimi etkisindeki bölgelerinde (Balkanlar, İtalya ve İber yarımadası, Anadolu Torosları gibi) ortaya çıkan transhüman kültürü en genel anlamı ile geleneksel olarak hayvanlarını daha iyi otlaklara ulaşması için ‘meraların kullanıma hazır hale gelmesiyle birlikte sürü halinde yaşayan hayvanların, insanlarla birlikte, genellikle dağlık yerler ile ovalar arasındaki mevsimlik yer değiştirme hareketleridir² (Kutlu, 1992). Farklı rakımlar arasında gerçekleştirilen bu yaylacılık faaliyetleri kendi içinde çeşitlenmektedir. Braudel ise transhüman faaliyetini ‘Akdeniz çobanlığı’ olarak tanımlayarak; ova otlaklarıyla dağ otlakları arasında yüzyıllar boyunca aktarılan bilgeliyle düzenlenmiş hali olarak ifade eder (Braudel, 1993). Kavas (2016) ise uzun mesafeli göçerlik hareketine göre belirli bir bölge içerisinde tanımlı ve her sene döngüsel olarak tekrar eden bir yer değiştirme hareketi olduğunu aktarır. Akdeniz kültürün en güçlü öğelerinden biri transhüman faaliyetine dayalı göçebelik kültürüdür (Braudel, 1993; Kavas, 2016). Braudel (1993) Akdeniz’deki transhüman faaliyetlerini üç grupta toplar: Normal veya yaz transhüman faaliyetinde sürü sahipleri veya çobanlar aslen ovalarda ikamet ederler ve yazın sürülerini daha iyi otlaklar ve su kaynakları bulmak için dağlık kesimlere çıkarmaktadırlar. Üst rakımlarda da kendi mülkiyetleri vardır ve çoğunlukla dağlılara kiralanmaktadır. ‘Ters’ transhüman faaliyetinde sürüler ve çobanlar aslen dağlık kesimlerde ikamet etmekte; kışın ovalara inmektedirler. Yaz ve kış transhümanı ile karışık olan ‘karma transhüman’ denilen iki otlak arasındaki bayırlarda konaklanarak yapılan bir çeşidi bulunmaktadır (Braudel, 1993).

Anadolu’da kırsal göçebelik kültürünün eskiçığlara kadar gittiğine ilişkin çeşitli arkeolojik ve tarihi araştırmalar bu tezi güçlendirecek somut ipuçları ortaya koysa da (Baysal, 2012; Aksoy, 2020); Anadolu’daki göçer kültürün tarihsel dayanağının 11. yüzyıldan itibaren Orta Asya’dan göç eden Oğuz boylarının beraberinde getirdiği bozkır tipi göçebelik kültürü olduğu görüşü hakimdir (Kutlu, 1992; Kavas, 2013). Kutlu (1992) Anadolu Göçer kültürünü “konar-

¹ Yabancı literatürde ‘göçebe çoban’ yerine ‘pastoralizm’ ifadesi kullanılmaktadır. Kutlu tarafından ‘göçebe çoban’ “hayvanların mevsim koşulları ve besin gereksinimine göre geniş bir alana yayılan otlaklar arasında yaygın ve yatay bir devinim örüntüsü izleyen” kişidir (Kutlu).

² Muhtar Kutlu, Batı dillerinde yaylacılığa dayalı bir tür göçebe-çoban faaliyeti anlamına gelen ‘Transhüman’

teriminin Türkçede kendine tam karşılık bulamadığını aktarmaktadır (Kutlu,1992). Bu yazı genelinde; özellikle Akdeniz ve Alpin iklimi etkisindeki bölgelerde karşılaşılan göçer faaliyetini; günümüzde kullanıldığı şekliyle farklı kesimler arasında tarımla uğraşan “yaylacı” topluluklardan ayırt etmek için ‘transhüman’ terimi aynı şekliyle kullanılmıştır.

göçer, yarı-göçer ve yaylacı topluluklar” olarak sınıflandırır. Günümüzde göçer hayatın Anadolu’daki coğrafi yayılışına baktığımızda Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Batı Anadolu’nun belli kesimlerinde varlığını sürdürmektedir. Bu bölgelerde farklı tipteki göçer kültürleri ve hayvancılık ekonomisiyle bütünleşmiş geleneksel toplulukları görmek mümkündür.

Transhüman kültürü, zamanla Torosların çevresel ve iklim şartlarına uyum göstererek gelişen coğrafi temelli bir konar-göçer kültürüdür (Kavas, 2016). Kışın daha ılıman sahil şeridinde; yazları ise serin yaylalara göç etmektedirler. Bölgenin iklimsel koşulları yaz mevsimlerinin oldukça kurak ve yağışsız geçmesine neden olurken hayvan sürüleri için de aşırı sıcaklık ve ekin yoksunluğuna sebep olmaktadır. Bu nedenle çobanlar sürülerini yaz dönemlerinde serin ve farklı otlak imkanları sunan dağlık alanlarına çıkarırken; kış dönemlerinde yüksek zonlarda başlayan kar ve soğuk şartları nedeniyle sürülerini kıyılardaki ılıman düzlüklere indirmektedirler. Böylece Toroslardaki konar-göçer yaşam tarzı farklı rakımlar arasındaki dikey ve mevsimlik hareketleri ile Avrupa ve Balkanlar gibi Akdeniz havzasının diğer bölgelerinde görülen “transhüman” kültürü içerisinde kabul edilmektedirler (Kavas, 2013; Kavas2016).

Kültürel peyzaj alanları; kültürel kalıtlar, doğal çevreler ve yerel toplulukları birbirine bağlayan yaşayan miras alanlarıdır (WHC, 2021). Birçok yerde kültürel peyzaj alanları yakın çevresinin fiziksel, doğal, ekosistem değerleri ve somut olmayan kültürel değerleri ile bir bütünlük gösterir. Bu özellikleriyle doğal çevre ve yerel toplulukları birbirine bağlayan yaşayan miras alanlarıdır. İnsanoğlunun içinde yaşadığı kültürel coğrafya ile geliştirdiği geleneksel ilişkilerin geleceğin sürdürülebilirliğindeki rolü oldukça önemlidir. Bu alanların ve sahip olduğu bilgilerin korunması, yaşatılması ve geleceğe aktarılması aynı zamanda yakın çevresinin ekosistem özellikleri ve biyoçeşitliliğinin de sürdürülebilirliğinin sağlanması demektir. Birleşmiş Milletler 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında gezegenin geleceği için kültür-doğa yaklaşımı ve peyzaj temelli çözümlerin geliştirilmesi vurgulanmıştır (Labadi vd., 2021). Bu kapsamda, yerel toplulukların geleneksel yaşam kültürlerinin ve zaman içerisinde yaşadıkları çevrenin iklim, çevre ve ekosistem şartlarına yönelik geliştirdikleri adaptasyonun anlaşılması önemlidir.

Bu değerlendirmeler ışığında bu araştırmanın amacı Orta Toroslar’da, Erdemli çevresi özelinde yüzyıllar boyunca süregelen ve Akdeniz havzasına

özgü bir kona-göçer yaşam kültürü olan transhüman faaliyetlerin tarihsel gelişimi ve mekânsal özelliklerinin tespit edilmesi; çağlar içerisinde yaşadıkları bağlamın çevresel ve iklimsel özelliklerine yönelik geliştirdikleri uyumun değerlendirilmesidir.

2. Yöntem

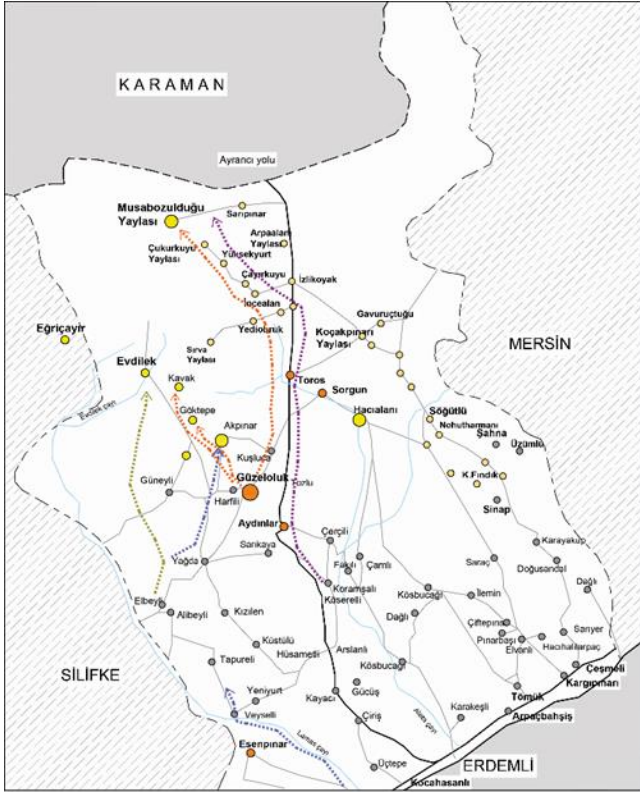
Bu çalışmada ele alınan araştırma alanı, Orta Toroslar bölgesinde konumlanan ve coğrafi olarak Bolkar Dağlarıyla Akdeniz kıyıları arasında Mersin-Erdemli-Karaman üçgenini kapsayan bölgeye odaklanmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle Orta Toroslar bölgesinin tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik gelişimine ilişkin literatür ve arşiv araştırmaları derlenmiştir. Bugüne kadar Akdeniz bölgesinin farklı bölgelerindeki konar-göçer yaşam kültürüne ilişkin kültür araştırmalarının yanı sıra bölgedeki aşiretlerin tarihleri ve sosyo-ekonomik kayıtlarına ilişkin arşiv araştırmalarına odaklanan çalışmalar incelenmiştir. Tarihi ve kültürel araştırmaların yanı sıra, odak bölgesinde gerçekleştirilen saha çalışmaları kapsamında yerel rehberler eşliğinde fiziki çevre araştırmaları gerçekleştirilmiştir³.

Çalışma bölgesindeki konar-göçer kültürün geleneksel yaşamına ilişkin ilk kapsamlı kültür araştırmaları ve yazılı bilgilere 1928 yılı yaz aylarında bölgeyi gezen Ali Rıza Yalman’ın anılarında rastlanır (Yalman, 1977). Güzeloluk merkezden çıkarak yüksek kesimlerdeki yaylalar olan Musabolzulduğu, Göktepe, Evdilerk, Eğriçayır, Pınarbaşı’nda yaptığı saha çalışması ve sözlü mülakatlardan derlediği bilgileri aktarmaktadır. Bu kapsamda aynı bölge içerisinde yer alan Güzeloluk, Akpınar, Göktepe, Kavak, Uzunkuyu, Eğriçayır, Musabozulduğu ve Evdilek kırsal yerleşimleri ve yerleşimlerle ilişkili yayla alanları 2019-2022 yılları boyunca farklı mevsimlerde gerçekleştirilen saha çalışmaları ile yerinde detaylı olarak incelenmiştir (Şekil 1).

Yapılan tespitler sonucu; geleneksel olarak kullanılan göç yolları, sabit kırsal yerleşimlerle güzle ve yaylak alanları arasındaki ilişkiler; göç sırasında farklı rakımlarda gerçekleştirilen geleneksel üretimler ve fiziki-coğrafi çevreye ilişkin bilgiler tespit edilmiştir. Böylece Yalman tarafından aktarılan coğrafi bölgedeki durum karşılaştırılarak; alandaki mevcut kırsal ve kırsal yerleşimler ile bu yerleşimlerle ilişkili transhüman faaliyetlerin kültürel özellikleri tespit edilerek; yaşayan miras değerleri bağlamında tartışılmıştır.

³ Araştırmaya esas olan tespitler Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA) tarafından desteklenen, ‘Kıyılardan Dağlara: Antik Olba Bölgesi Kültür Yolları ve Kırsal Turizm Odakları

Geliştirme Projesi’, Proje No: TR62/18/TG/0020 kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Fiziki çevre araştırmaları gerçekleştirilen kırsal yerleşim ve yayla alanları.

3. Orta Toroslarda Transhüman Kültürünün Tarihsel ve Ekolojik Çevre Bağlamında Gelişimi

Transhüman yaşam biçiminin Akdeniz’de bir konar-göçer kültürü olarak ortaya çıkması ve zamanla bölgenin coğrafi yapısına uyum göstererek bugünkü halini almasında farklı etmenler rol oynamıştır. Örneğin, Balkanlardan Doğu Anadolu’ya ve Arap eyaletlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti idaresinde yaşayan konar-göçer grupların hayvancılık faaliyetleri ve yaşam biçimleri arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunun en temel belirleyicisi buldukları coğrafyanın iklim ve ekolojik özellikleridir. Faruk Tabak (2021) Akdeniz’deki kıyı yerleşimlerinden konar-göçerliğe geçişi iklim ve kıtlık gibi ekolojik zorluklara karşı geliştirilen bir yönelimle açıklamaktadır. Tabak’ın tezine benzer bir yaklaşımla Sam White da (2019) Osmanlı’nın fetih döneminde kurak ve yarı kurak topraklarda konar-göçer aşiretlerin hâkim olduğundan bahsetmektedir (White, 2019). Aynı şekilde Tunçdilek de (1967:79) Türkiye’deki yaz ve kış şartlarının kır hayatını zora sokması nedeni ile transhüman türü yer değiştirme hareketinin zorunlu hale geldiğini ifade etmektedir.

İklim ve ekoloji gibi çevresel şartlarla beraber yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler konar-göçer aşiretlerin yarı-göçer yaşam şekline geçmesinde veya tersi durumların oluşmasında belirleyici olmuştur. Konar-göçer yaşam kültürünü devam ettiren aşiretlerin zaman içerisinde yarı yerleşik hale gelmesi

en çok karşılaşılan durumdur. Örneğin Faroqhi (2006); Anadolu’nun farklı yerlerinde kırsal yerleşimlerdeki aşiretlerin idari yapıya başkaldırıları halinde konar-göçer hayata geçtiklerini belirtmektedir.

Osmanlı Devlet’in zaman içinde değişen tedarik ve iskân sistemleri, tarım-hayvancılık politikaları, askeri ve güvenlik gelişmeleri 15. yüzyıldan sonra aşiretlerin iskanında belirleyici olmuştur. Osmanlı’nın ilk yıllarında konar-göçer aşiretlerin askeri rolleri önemlidir (White, 2019; Faroqhi, 2006). Konar-göçer veya yarı-göçer aşiretler hayvancılığa dayalı ekonomik rolünün yanı sıra sahip oldukları develer ve arazi kabiliyetleri ile Osmanlı ordularında yük taşımacılığında iaşe amaçlı kullanılmışlardır (White, 2019). Bazı yerel madenlerin işletmelerinde veya bayındır hizmetlerinde de yine taşımacılıkta faydalanılmıştır. Ayrıca sarayın yün ve et ihtiyacı bu gruplardan sağlanmakta; aşiretlerden alınacak vergiler bu şekilde temin edilmektedir. Osmanlı Devleti düzenli askeri birlikleri ve yeniçerileri kurdukça aşiretlerin akıncı rolleri geri planda kalmıştır.

Devletin nüfus ve vergi denetimini daha kolay yapabilmek amacıyla tarımla uğraşan aşiretleri hayvancılığa dayalı göçerliğe tercih etmesi de zamanla tarımla uğraşan ve yarı-göçer hayata geçen grupların sayısını arttırmıştır (White, 2019). Bir diğer neden de konar-göçer aşiretler arasında yaşanan otlak çatışmaları veya yerleşik köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan nüfusun artması sonucu aşiretlerle köy halkı arasında yaşanan tarım alanları çatışmalarıdır (Faroqhi, 2006). Devletin politika olarak birini, ötekine tercih etmesi tarım ile hayvancılık arasında dengenin bozulmasına neden olmuştur. White (2019) Osmanlı Devleti’nin bir taraftan yerleşik tarıma yönelik konar-göçer baskısını azaltmaya çalışırken, diğer taraftan aşiretlerden hayvan, hayvan ürünleri ve askeri bakımından faydalanmaya çalıştığı ikili bir amaç yürütmeye çalıştıklarından bahsetmektedir. Bu nedenle, Devletin her iki tarafın -sabit tarımla veya hayvancılıkla uğraşanlar- ‘geleneksel hakları’ arasında bir denge kurmaya çalıştığından bahsetmektedir. Bunun için aşiretlerdeki sürülerin kayıtları tutularak vergilendirilmeye çalışılmış; yaz- kış otlakları ve göç yolları belirlenmeye çalışılmıştır (White, 2019).

Sonuç olarak konar-göçer grupların tarihsel gelişiminde iklim ve ekolojik değişimler ile dönemin siyasi ve yönetsel koşullarının etkisinde geliştiğinden bahsetmek gereklidir.

3.1. Çalışma Bölgesinin Tarihi ve Konar-Geçer Aşiretlerin Gelişimi

Orta Torosların dağlık yapısından dolayı İç Anadolu ile Akdeniz kıyıları arasında ulaşım kısıtlıdır. Konya ve Karaman (Larende) üzerinden Akdeniz’e bağlanan önemli geçitler Tarsus’da bulunan Gülek

Boğazı ve Silifke’de bulunan Sertavul geçidir. Bunların arasında kalan ve bugünkü adıyla Ayrancı geçidi üzerinden Erdemli Alata havzasına bağlanan tarihi ticari bir güzergâh daha bulunmaktaydı. Bölge eskiçağlardan itibaren Toros dağlarındaki dar geçitleri aracılığıyla kıyılara bağlanan ticaret yolları sayesinde Orta Anadolu’dan Akdeniz’e açılan bir kapı görevi görmüştür. Antikçağlarda Olba Bölgesi olarak geçen Lamas ve Göksu akarsuları arasındaki coğrafi bölge, dağlık kesimlerde yetiştirilen tarımsal ürünler ve üst rakımlardaki sedir ormanlarından elde edilen kereste ürünlerinin kıyıda liman kentleri aracılığı ile Akdeniz’e ihraç edildiği bir yol ve ticaret ağları sistemi ile ekonomisini geliştirmiştir (Durukan, 2015; Naycı, 2010).

Bölgenin İç Anadolu ile bağlantısını sağlayan yol sistemleri ve güzergahları Geç Antik çağlarda, ardından bölgede hâkim olan Selçuklular döneminde de kullanılmıştır (Çelik, 1994). Türkmen asıllı göçer aşiretlerin Orta Toroslara yerleşmesi 11. yüzyılda başlamıştır. Selçuklular döneminden itibaren Anadolu’da daha etkin olmaya başlayan Türkmen aşiret boylarının bir kısmı Toros Dağlarının dağlık kesimlerine yerleşmişlerdir (Bakır, 1995; White, 2019). Selçuklu ve Karamanlıların bölgedeki idari hakimiyeti ele geçirmesine koşut aşiretler bölgeye dağlık kesimden başlayarak yerleşmişlerdir. Ancak bu dönem İçel yöresinin Araplarla, Bizanslılar arasında bir sınır haline gelmesi; ardından yapılan Haçlı seferleri ve bölgeye yerleşen Ermenilerin etkisi ile Bizanslılar ve Selçuklular arasında sıkça el değiştirmesi neticesinde bölgeden dışarıya göçler artmış ve bu durum nüfus azalmasına sebep olmuştur. 12. yüzyılda yaşanan çalkantılı dönemden sonra İçel ve çevresine yerleşme amacıyla yoğun bir konar-göçer Türkmen akımı olmuştur. Bölgeye gelen Türkmenlerin büyük bir kısmının Anadolu’ya geçen ve Ermenek bölgesini merkez edinen Karaman boyu olduğu belirtilmektedir (Çelik, 1994). Bölge, 15. yüzyıldan başlayarak Osmanlılarla Karamanlılar arasında yaşanan çekişmelere sahne olmuş ve 1483 yılından sonra tamamen Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Çelik, 1994). İçel Sancağı Kıbrıs’ın 1571 de Osmanlılar tarafından fethi ile daha da önem kazanarak Kıbrıs vilayetine bağlanmış ancak Karaman vilayeti ile askeri, ekonomik ve ticari ilişkileri devam etmiştir (Uğuz, 2018).

Orta çağlarda yaşanan siyasi istikrarsızlıklar sonucu ortaya çıkan göçlerle yerleşimlerin nüfus yapısı oldukça değişmiştir. Eskiçağlarda kalabalık ve yoğun nüfusa sahip olan kıyı bölgelerdeki antik

yerleşimlerdeki kalıntılar, Orta çağlarda aynı yoğunlukta yerleşim görmediğine işaret etmektedir. Bunun nedeni olarak yaşanan siyasi istikrarsızlık ile bölge dışına göçlerin artması ve kalan nüfusun da dağlık kesimlere çekilerek kale kentler veya küçük kırsal yerleşim birimleri halinde yaşamış olmasıyla ilişkilendirilmektedir (Naycı, 2010; Tuncer, 2007). Benzer şekilde Köse (2017) 16. yüzyılın sonlarından itibaren İçel Sancağının da içinde bulunduğu bölgedeki idari boşluklar neticesinde eşkıyalık olaylarının artmasıyla birlikte nüfusta değişimler olduğundan bahsetmektedir. Çalışma bölgesi özelinde yaşanan bu toplumsal değişimin Braudel’in 1550’lere kadar Akdeniz çevresinde artan nüfusun yavaşlamaya başladığı teziyle örtüştüğünü aktaran Çelik (1994) bu dönemden sonra sancak dışına göçlerin hızlandığını aktarır. Bu değerlendirmeler ışığında konar-göçer yaşama dayalı Türkmen aşiretlerinin bölgede yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde farklı tarihlerde geldiği ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Bölgedeki konar-göçerlerin yanısıra farklı dönemlerde Karaman, Adana ve Tarsus bölgesinden de konar-göçer aşiretler bölgeye yerleşmiştir (Koca, 1994)⁴. Konar-göçer grupların bir kısmı yaylak ve kışlaklar arasında hareket halindedir ve göç ederken gittikleri bölgelerde tarımla uğraşmaktadırlar. Bu durum özellikle 15. ve 18. yüzyılları arasında bölgedeki aşiretlerin yerleşimlerinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Nitekim Çelik (1994) tarafından Osmanlı tahrir defterleri üzerine yapılan incelemelerde bölgedeki yerleşim kayıtlarının kimi zaman boy ve cemaat isimleri ve de bunlara bağlı yurd ve köy isimleri ile kayda geçirildiğini göstermektedir.

18. yüzyıldan sonra bölgedeki Osmanlı Devleti’nin aşiretleri yerleşik hayata geçirme politikaları artmıştır. Köy muhtarlık sisteminin kurulmaya başlandığı 1829 yılından itibaren daimî yerleşimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde bölgedeki kırsal yerleşimlerin büyük bir kısmı konar-göçer aşiretlerin⁵ yerleşik hayata geçmesi ile kurulmuştur ve bu nedenle yerleşimlerin büyük bir çoğunluğu aşiretlerin isimleriyle anılmaktadır⁶. 18. yüzyıldan sonra idari yapılanmada yapılan düzenlemelerle Erdemli bölgesinin bağlı olduğu İçel Sancağı (Silifke) Konya ve Adana Eyaletleri arasında el değiştirmiştir (Uğuz, 2018). Bu dönemden itibaren arşiv kayıtlarında Erdemli ve Silifke bölgesi arasında kalan ve birçok aşiretin bulunduğu bölgenin ismi “Cebel” nahiyesi olarak geçmektedir.

⁴ Örneğin XV. yüzyılda Karaman Beyliğinden bölgeye gelen ve Elvan beye atfen ismi verilen Elvanlı köyü gibi (Koca, 1994).

⁵ Keşefli, Kösereli, Koyuncu, Karakeşli, Kocaş bu gruplardan bazılarıdır.

⁶ Ayaş, Koyuncu, Faskılı Kızılın, Gerçili, Elbeyli, Elvanlı, Tırtar gibi yerleşimler örnek verilebilir

3.2. Bölgedeki Transhüman Faaliyetlerin İklim ve Çevre Bağlamında Çeşitlenmesi

Çalışmanın odağını oluşturan Erdemli ve çevresi coğrafi olarak doğuda Alata Çayı, batıda Gökusu Nehri, güneyde Akdeniz, kuzeyde Toroslar dağ sisteminin bir parçası olan Bolkar Dağları ile çevrili bir coğrafi alanı kapsamaktadır. Bölgeye farklı tarihlerde gelen ve konar-göçer yaşama dayalı aşiretlerin yaşam biçimlerini geliştirmelerinde yukarıdaki bölümde aktarılan siyasi ve idari olaylar kadar; iklim ve coğrafi yapı da oldukça etkili olmuştur.

Toros Dağları coğrafyasında kıyılarda makilik bitki örtüsü hakimken; 1500-1800 m yüksekliklerde yerini kızılçam, ardıç ve sedir ormanlarına bırakır. Orman alanlarının bittiği 2000-2200 m rakımdan sonra platolarda çayırılık düzlüklere rastlanır. Aynı zamanda ilkbahar ve yaz dönemlerinde ortaya çıkan su kaynakları ile oluşan küçük dere ve çaylar hayvancılık faaliyetinin devam etmesi için gerekli olan su teminini sağlar. Bölgenin kıyı alanları ile iç ve dağlık kesimlerini birbirine bağlayan Lamas ve Alata gibi vadi sistemleri hem ulaşım amaçlı değerlendirilmiş hem de vadilerin açıldığı kıyı ovalarında tarımsal üretim yapmak mümkün olmuştur.

Kış mevsiminin şiddetli soğukları ve kar yağışları yüksekteki yaylaların ekonomik değerini yitirmeye başlamasına neden olmaktadır. Yaz döneminde ise alçak zonlar, kurak iklim ve sıcak havalar nedeniyle tarım ve hayvancılık için elverişsiz hale gelir. Dolayısıyla iklim ve bitki örtüsünün yaz ve kış dönemlerinde alçak ve yüksek zonlar arasında mevsimlik olarak yer değiştirmesi neticesinde çobanlar da sürüleriyle birlikte yer değiştirerek transhüman faaliyetlerinin gelişmesini sağlamıştır. Konar-göçer grupların yaklaşık 0-2000 rakımları arasında gerçekleştirdikleri mevsimlik göç, sadece hayvanların çobanların gözetiminde üst rakımlara taşınmasını içermez. Tüm aşiret yaz döneminde üst rakımlardaki tepe yerleşimlerine göç etmektedir. Bu göç yolculuğu sırasında iklime ve rakıma uyum sağlayabilmek için ara rakımlarda yapılan kısa süreli konaklama alanları da bulunur. Bu kapsamda yayla (yaylak), kışla (kışlak) ve güzle (güzlek) olarak mevsimsel ve coğrafi rakım referanslarına göre değişen geçici yerleşimler kurmuşlardır⁷ (Şekil 2).

Şekil 2. Evdilek yaylası; Lamas Çayının su kaynağı ve "in" denilen mağaralar konar-göçer aileler tarafından hala kullanılmaktadır (Naycı, 2020).

Hayvancılık faaliyetlerinin yanısıra coğrafi yapının tarıma elverişli bölgelerinde aileler tarımsal faaliyetlerle ilgilenmeye başlamışlardır. Özellikle, Akdeniz'e açılan vadi ağzlarında ve kıyı düzlüklerinde sulak alanların varlığına uygun olarak ziraat faaliyetlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Çelik (1994) 16. yüzyıl Tahrir Defterlerine göre Lamas köyünde pirinç-çeltik üretimi yapıldığını aktarmaktadır (Çelik, 1994). Zamanla yeni ürünlerin gelmesi ile bahçecilik faaliyetleri gelişmiştir. Kıyı ovaları ve yamaçları yaz dönemlerinde kurak ve yağışsız geçmesi nedeniyle diğer tarım ürünleri susuz tarıma müsait buğday, arpa gibi ürünlerdir⁸. Yaz dönemlerinde orman üstü zonlarındaki yaylak alanlara yerleşen aileler dolin, uvala denilen düzlüklerde kendi tüketimlerine yönelik buğday, mısır (darı), patates, nohut gibi ürünler ve hayvanların yem ihtiyacına yönelik arpa, yonca gibi ürünler yetiştirmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Güzeloluk, Göktepe yaylası Kavak mevkiinde konar-göçer ailelerden kalma tarım terasları (Naycı, 2022).

⁷ Bu yerleşimler farklı coğrafyalarda oba, kom, mezra gibi isimler olarak Anadolu kırsal yerleşim kültürü ve köy altı yerleşim tiplerinin önemli şekilde çeşitlenmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır.

⁸ Cumhuriyet Döneminde Erdemli'de Alata Bahçe Kültürleri araştırma Merkezinin kurulmasıyla hayvancılık

ekonomisi büyük oranda tarımsal faaliyetlere yönelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında turuncgil ve muz üretimi ile başlayan üretim deseni, 1960'lardan sonra sebze ile devam etmiştir. Bölgedeki sulama imkanlarının gelişmesiyle meyve sebze üretimi üst zonlara yayılmaya başlamıştır; hayvancılık ve tahıl tarımı azalmıştır.

Bölgedeki üst ve alt zonlarda yer değiştirilerek yapılan hayvancılık faaliyetlerinden etkilenen bir diğer ekonomik faaliyet türü de arıcılıktır. Konar-göçer ailelerden bazıları yaylakları ve kışlakları arasında taşıdıkları kovanlarıyla bal üretiminde deneyim kazanmışlardır. Benzer şekilde de çiftçiler alt ve üst zonlarda mevsimlik üretim yapar hale gelmişlerdir.

Günümüzde Torosların dikey transhüman yaşam tarzına sahip kimi konar-göçer ailelerde; kısa ve döngüsel (mevsimsel) yaylacılık faaliyeti nedeniyle zamanla çobanlık faaliyetinin yanısıra çiftçilik, arıcılık ve ormancılık faaliyetlerinden örülü çok güçlü ve karma bir üretim faaliyeti ortaya çıkmıştır. Bölge genelinde yüzyıllar içerisinde geliştirilen coğrafi ve iklimsel uyum sonucu farklı rakımlarda çiftçilik ve hayvancılık faaliyetleri birarada gerçekleştirilmektedir. Bunlar içerisinde hayvancılık, ziraat ve arıcılık en güçlü ekonomik üretim alanları olup, her üç faaliyetin de farklı rakımlarda ve mevsimlerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bölgedeki transhüman faaliyetler zaman içerisinde kendi içinde aşağıdaki gibi çeşitlenmiştir:

Konar-Göçer Faaliyetler: Yükselti farkı nedeniyle mevsimsel değişimlere ve bitki örtüsünün farklı dönemlerdeki olgunlaşmasına bağlı olarak kışlak, güzlek ve yaylak arasında devamlı hareket halindedirler. Bölgedeki Sarıkeçililer bu kapsama girmektedir. Daha uzun mesafeli bir göç dönemine sahiptirler. Kışları Akdeniz kıyı kesiminde ve yazları Karaman-Niğde bölgesinde konaklama yaparlar. Konar-göçerlerin yarı göçerlerden ayrılan önemli özelliği yaz-kış boyunca çadırlarda ikamet etmeleri ve sadece hayvancılıkla uğraşmalarıdır. Torosların sarp kayalıklarına daha dayanıklı olması nedeniyle bölgede keçi en yaygın yetiştirilen hayvan türüdür. Bununla birlikte Sarıkeçililer gibi konar-göçer topluluklar geleneksel göçlerinde develeri kendi yüklerini taşımak için kullanmaktadırlar.

Yarı-Göçer Faaliyetler: Yarı-göçerliğe dayalı transhüman kültürü, özellikle göçer aşiretlerin kışlak veya güzle yerleşimlerinde yerleşik hayata geçmeye başlamaları ile gelişmiştir. Hayvancılığa dayalı yarı-göçerlik Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgedeki hâkim ekonomik faaliyettir. 1935 yılında Erdemli’de nüfusun büyük bir kısmının yarı göçebe hayvancılıkla uğraştığını aktaran Koca (1994) 1991 yılında bu oranın %2’ye düştüğünü belirtmektedir.

Günümüzde yarı-göçerliğin ekonomik faaliyetleri içerisinde hayvancılık en büyük orana sahiptir ve temelini oluşturur; bununla birlikte tarımsal üretim ve arıcılık faaliyetleri de yaylacılık faaliyetlerinin kapsamında gelişen üretim alanları olmuştur. Yaylacılar yazları yaylaklarına gitmekte ve kışın kışlaktaki sabit yerleşmelerine dönmektedirler (Şekil 4). Bazı yarı-göçer gruplar bu bölgede de topraklarını geçici olarak işlemektedir.

Şekil 4. Yazları Musabozulduğu yaylasına sürülerini getiren bir çoban (Naycı, 2022).

3.3. Yayla Yerleşimlerinin Mekânsal Organizasyonu Bağlamında Değerlendirilmesi

Yukarıda aktarılan kültürel ve tarihsel bağlam içerisinde detaylı saha araştırması gerçekleştirilen ve günümüzde yerleşik mahalle olarak geçen Güzeloluk, Akpınar ve Evdilek kırsal yerleşimleri ve bu yerleşimlerle ilişkili Göktepe, Kavak, Uzunkuyu, Eğriçayır, Musabozulduğu yayla alanları üzerine yapılan tespitler sonucunda yerleşimlerin transhüman faaliyetler sırasında kullanım biçimleri, yerleşim coğrafyası ve barınma mekanlarına ilişkin özellikleri analiz edilmiştir. Tarihi araştırmalar ışığında elde edilen veriler ve 1928 yılında Ali Rıza Yalman (1977) tarafından aynı güzergahlar üzerinde yapılan tespitler sonucunda çalışma odağındaki yerleşimlerin son yüzyıllık süreçteki değişimleri ve süreklilikleri değerlendirilebilmiştir. Bu sentezler ışığında ulaşılan bulgular şunlardır:

Araştırma bölgesinde tarihsel olarak güzlek alanları olarak kullanılan yerleşimler Torosların 800-1200 m rakımlarında yer alırken; yaylak alanları 1180m-2250 m kuşağı arasındaki yamaçlara kurulmuştur. Bu kapsamda günümüzde bölgenin ilk ve önemli dağlık kırsal yerleşimlerinden olan Güzeloluk yerleşimi 19. yüzyıl sonlarında bölgedeki en eski aşiretlerden biri Koyuncu Oymağının yerleşik hayata geçmesiyle kurulmuştur. Bir güzle yerleşimi olan Güzeloluk zamanla kalıcı yerleşime dönse de ailelerin birçoğu yaz dönemlerinde Göktepe, Kavak, Musabozulduğu gibi farklı rakımlardaki yayla alanlarına göç etmeye devam etmişlerdir. Bunlar içerisinde tarihsel dönemde bir zamanlar kalabalık nüfusa sahip ve en yoğun kullanılan yaylak alanları Göktepe ve Musabozulduğu yaylasıdır. Özellikle Musabozulduğu yaylasının Erdemli’yi Ayrancı üzerinden Karaman’a bağlayan güzergâh üzerinde olması nedeniyle Tarsus gibi farklı kışlak bölgelerinden gelen aileler bu bölgeyi hala yaylak olarak kullanmaya devam etmektedir.

Yaylakların yer seçiminde kayalık yamaç yüzlerinde “İn” denilen mağaralar önemli yer

tutmuştur. Hayvanlarına korunaklı alan sağlarken; kendileri de çadırlarını korunaklı yamaç kenarlarına kurmuşlardır. Bazı yamaç ve tepelik bölgelerde bulunan mağaralar, dere ve çayların su kaynaklarını da barındırıyor olması nedeniyle hem hayvanları hem kendileri için önemli olan su temini için değerlendirilmiştir.

Şekil 5. Güzeloluk Göktepe yaylası, Kavak mevkiinde yarı-göçer bir aileye ait yaylak yerleşimi (Naycı, 2022).

Torosların sarp kayalıklarına daha dayanıklı olması nedeniyle transhüman faaliyetlerde keçi en yaygın yetiştirilen hayvan türüdür. Zamanla mera hayvancılığına geçen aileler koyun yetiştirmeye başlamıştır. Çobanlar tarafından sürülerin otlatılması için gerekli kapasitede su kaynağı ve verimli otlaklara erişimi için her göç mevsiminde o senenin iklim, yağış, kuraklık gibi etmenlerinin değerlendirilmesi gereklidir. Aynı şekilde hayvanların bulaşıcı hastalıklardan sakınımı için sürülerin, takip eden dönemlerde farklı yerlerde ikamet ettirilmesine dikkat edilmeye çalışılmıştır. Ancak zaman içinde tarımsal faaliyetle uğraşan ailelerin sayısının artmasına koşut; göç yollarının daralması veya sabit göç yollarının oluşturulması nedeniyle sürü sahipleri hayvanları için ekim-dikim yapmaya başlamıştır. İklim ve coğrafi yapının elverdiği güzle veya yüksek rakımlardaki yaylak alanlarında sonbahar döneminde bir sonraki yaz dönemine hazırlık olması amacıyla sürü sahipleri tarafından arpa ve yonca ekimi yapılmaktadır.

Örneğin Musabozulduğu, Eğriçayır ve Kavak yaylalarında hayvancılıkla geçinen yarı-göçer ailelere ait tarım terasları bulunmaktadır (Şekil 5). Bu teraslarda ailenin ihtiyacına yönelik darı, patates ve nohut ekimi de mümkün olmuştur. Bölgede oldukça yaygın olan obruklar peynir üretimi için saklama alanları olarak; mağaralar ise tarımla uğraşan aileler tarafından ambar olarak kullanılmışlardır.

Bölgeye yerleşmiş en eski konargöçer aşiretlerden bir diğeri de Ayaş Oymağı'dır. Yalman'ın bölgeyi ziyaret ettiği dönemde Ayaş cemaati için kış dönemlerinde alçak zonda Kızkalesi-Silifke arasında kaldıklarını, yazları ise Akpınar, Topalan, İner ve

Pınarbaşı yaylalarında yarı çadır yarı damlarda yarı-göçer bir topluluk olarak yaşadığını aktarmıştır (Yalman, 1977). Geleneksel olarak çiftçilik, çobanlık ve arıcılıkla ilgilendiklerini belirtir. Ayaş cemaatinin bölgeye yerleşmeye başladığı 1555 tarihli Osmanlı Tahrir defterlerinde Ayaş cemaatine bağlı obalar içerisinde "Karikürgüs, Kürgüs (Korykos)" isimlerinin geçmesi (Çelik, 1994) 16. yüzyıldan itibaren bölgedeki antik yerleşimleri kendilerine referans aldıklarını göstermektedir. Aynı şekilde yayla yerleşimleri olan Akpınar bölgesi de Geç Antik çağlardan kalma önemli kilise ve konut yapılarının bulunduğu bir bölgedir. Sadece konaklama alanlarının seçiminde değil, geleneksel olarak yayla göçü yaptıkları dönemlerde, Lamas vadisi güzergahını ve vadi içerisindeki antik yol ve köprüleri kullandıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ayaş Cemaati tarihsel olarak 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bölgede kırsal-kültürel çok katmanlılığa kesintisiz olarak katkı koymuşlar; bölgedeki antik kentler ve güzergahların oluşturduğu mekânsal örüntüyü daha sonraki dönemlerde göç yolları ve yaylak-kışlak örüntüleri ile devam ettirmişlerdir. Günümüzde çoğunlukla tarım ve turizmle uğraşmaları nedeniyle hayvancılık faaliyetleri kısıtlı sayıda aile tarafından sürdürülmektedir. Kışları Korykos ve Merdivenlikuyu mahallelerinde; yaz dönemlerinde ise Akpınar mahallesinde daimî olarak ikamet etmektedirler.

Ali Rıza Yalman'ın bölgeyi keşfi sırasında ziyaret ettiği bir diğer önemli grup Kocahasanlı Oymağıdır. Erdemlinin batısında Topuzalan ve Üçtepe denilen yerde kışlarlar; yazın Uzunkuyu Delikbalıran yaylalarında geçirirler. Yalman bu bölgedeki ailelerin birkaç nesildir arıcılıkla uğraştıklarından ve meşhur arıcılar yetiştirdiğinden bahseder (Yalman, 1977). Nitekim günümüzde Eskiden kışlak alanları olan kıyı kesimindeki yerleşimleri sabit yerleşimlere dönmüştür; ancak yaz dönemlerinde özellikle yaylak bölgelerindeki arılıklarına çıkarak arıcılık faaliyetlerine devam etmektedirler. Örneğin Eğriçayır bölgesi günümüzde de bilinen önemli bir üretim alanıdır.

3.3.1. Transhüman kültürde halk mimarlığı ve yapı çevre

Çalışma bölgesindeki kırsal yerleşimlerin fiziksel biçimlenişinde transhüman kültürün oluşturduğu yapı çevre önemli bir rol oynar. Farklı kotlardaki kışlak-güzle-yayla yerleşimleri arasında mekik dokuyan konar-göçer ailelerin zamanla yarı yerleşik hayata geçmesi ile geçici yerleşmelerin bir kısmı kalıcı köy ve köy altı yerleşmelere dönüşmüştür. Bu süreçte yerleşimlerin etrafındaki küçük tarım alanları hem ailelerin hem de sürülerin besin ihtiyaçlarını karşılamak için ekilip dikilmeye devam etmiştir. Bu

örüntü kıyıları dağ platoları arasında gerçekleşen dikey transhüman faaliyetleri ile birleşerek farklı rakımlara göre uyarlanmış mevsimsel ekim ve hasat takviminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kapsamda barınma mekanlarının niteliği çeşitlenmiş; barınma mekanlarıyla birlikte yaşam alanlarının hemen yakınında üretim alanları şekillenmiştir. Bu kapsamda barınma ve çalışma mekanlarına ilişkin özellikler şunlardır:

Karaçadır: Ali Rıza Yalman (1977) Çukurova'daki konar-göçer kültür üzerine yaptığı gözlemler sonucunda göçer ve yarı göçer yaşamın mekanlarını "alaçık, topak ve karaçadır veya çul çadır" olmak üzere üç grupta sınıflandırır. Çadır olarak kullanılan keçe dokumasının zor olması nedeniyle son yıllarda naylon ve branda kullanımı artmış, çadırların yerini hızla "çatma" denilen ahşap iskelet sistemler almaya başlamıştır. Çatmalar hem çadırlar hem de ağıllar için kullanılmaktadır. Sonbaharda yaylaktan dönüş sırasında çatmanın etrafındaki brandalar toplanmakta; çatmalar yerinde bırakılmaktadır. Kış döneminin ardından yaylaya göç öncesinde çatmalar tamir edilip brandaların yerleştirilmesini yaz dönemine hazır hale getirilmektedir.

Çardak: Yazın çobanların hayvanları otlatmaya gittiği zaman geceyi geçirdikleri çoban barınağına "Çardak veya huydak" denilmektedir. 1 metrelik yığma duvar üzerine 1.5 metrelik yüksekliğe sahip ardıç pardıllardan kırma çatı yapılırdı. Pardılların üzeri kertilerek pürüzlü bir yüzey elde edilir ve ardıç kabuğu ile kaplanırdı; böylece kar yağışının içeriye geçmesi engellenirdi (Şekil 6). Dolayısıyla çardaklar kurulurken; mağara (inlerin) önüne veya çatkıdan yapılmış ağılların yakınına konumlandırılırdı.

Şekil 6. Güzeloluk Göktepe yaylasında bir çoban barınağı (Naycı, 2020).

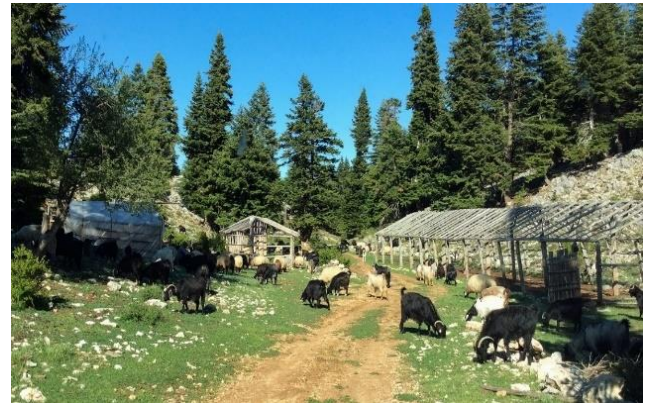
Dam: Göçer yaşamdan yarı-göçer yaşama geçişte sabitleşen mekanlardan biri "dam" denilen yığma taş evler olmuştur. Çadırın mekânsal organizasyonunun devamı niteliğindeki damlar ilk önceleri tek odalı olarak inşa edilmiştir (Şekil 7). Zaman içerisinde iki odalı ve önünde yarı açık alanıyla mekânsal organizasyonu zenginleşmiştir. Dam evler kabayonu

taş malzeme ve kargir yapı tekniğinde inşa edilmektedir. Yüksek kesimlerdeki damlarda kar yüküne önlem olarak kırma çatı yapılırken; kıyılarıdaki damlarda duvarların üzeri ahşap kütüklerle geçilir ve üzeri kardi ve saz malzeme ile kaplanarak toprak katman serilmektedir. Her iki teknikte de mekânın ortasına yerleştirilen bir veya iki adet ahşap dikmeyle çatıyı taşıyan ana kirişe destek sağlanmaktadır.

Şekil 7. Uzunkuyu yaylasında bir "dam" örneği (Naycı, 2020).

Hayvan Barınakları; Çatma/Ağıl: Yaylak, güzle ve kışlaklarda oluşturulan hayvan barınaklarının temel amacı keçi, koyun, oğlak sürülerini yaban hayvanı saldırıları ve sert iklim koşullarına karşı korumak ve güvenli bir ortamda barındırmaktır (Şekil 8). Ancak diğer taraftan sürülerde olası salgın hastalıkları ve devamlı aynı yerlerde konulanmalarından kaynaklanacak hastalıkları önlemek amacıyla açık alanların da kullanılması önemlidir. Sürüler genellikle çobanların çardaklarının etrafındaki ağıllara yerleştirmektedir. Yaz dönemlerinde soğuk ve yağıştan korumak içinse mağara (inler) veya çatmalar içerisinde tutulmaktadırlar.

Şekil 8. Kuşluca-Göktepe göy yolu üzerinde bir "çatki" ağıl (Naycı, 2020).

Kuzuluk (Kuzluk) ve Sütlük: Sürü içerisinde kuzulayan keçilerin oğlaklarıyla beraber 3-4 ay sürüden ayrı tutulmasına dikkat edilirdi. Bunlar için

yapılan özel barınaklara “kuzuluk” veya kuzluk adı verilmektedir. Benzer şekilde başlıca hayvansal üretimlerden olan süt ve süt ürünleri geleneksel üretimler içerisinde önemli bir paya sahiptir. Sütler sağıldıktan sonra peynir hazırlanması, pişirilmesi, saklanması için yapılmış özel mekâna sütlük denir. Yüksekliği yaklaşık 2 metre olan bu mekanlar çatki veya kuru duvar tekniği ile yapılırdı (Şekil 9).

Şekil 9. Güzeloluk'ta bir sütlük örneği (Naycı, 2021).

Çitlik, Mağara ve İner: Yaz dönemlerinde gündüz saatlerinde sürü serbest olarak dinlenmeye bırakılırken, akşamları “in” denilen korunaklı mağara girişlerine veya kaya altlarına alınmaktadır. Bazı yaylaklarda mağara önlerine “Çitlik” denilen ahşap kütüklerle çevirmeler yapılır ve sürü korumaya alınmaktadır. Eğer güzlede uzun süreli kalınacaksa veya kış güzlede geçirilecekse iklim koşullarından korumak için de çatma yapılarak üzeri kapatılır ve soğuşa karşı önlem alınmaktadır.

Arılık: Yaz dönemlerinde yaylaklara çıkan ve arıcılıkla ilgilenen aileler farklı yöntemlerle bal üretimi yapmaktadırlar. Ahşap kütüklerden yapılmış arı kovanlarının arılık denilen korunaklı bölgelere yerleştirilmesiyle üretim yapılabildiği gibi dik kaya yamaçlarında bulunan yaban arısından kaya balı elde edilebilmektedir. Balın; arılıklara yerleştirilen kovanlardan, kaya yüzeyleri ve ağaç gövdelerinden toplanması işlemine ‘bal hasadı’ denilmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Musabozulduğu yaylasında bir kovan (Naycı, 2021).

4. Sonuç Deđerlendirme

Anadolu göçer kültürünün önemli bir parçasını oluşturan ve Toroslar'da devam eden konar-göçer kültürü kültürel peyzajın önemli yaşayan miras değerleridir. Toroslar ile Akdeniz kıyı düzlükleri arasında gerçekleşen transhüman faaliyetleri; Orta Asya'dan Anadolu'ya aktarılan bozkır göçebeliliği deneyiminin Braudel'in çizdiği Akdeniz havzasının iklimsel ve ekolojik koşullarına yüzyıllar içerisinde uyum sağlamış bir formu olarak tanımlanabilir. Yüzyıllar içerisinde Selçuklular'dan günümüze bölgenin değişen siyasi ve ekonomik koşullarının yanısıra, çevre ve iklimsel bağlamdaki değişimlere de uyum sağlayarak farklı alt türlere evrilmiş ve günümüze aktarılacak ulaşılmış olan transhüman faaliyetlerin kültürel miras çalışmaları kapsamında daha fazla incelenmesi gereklidir. Benzer şekilde kışlak ve yayla alanlarının mekânsal organizasyonlarına koşut zaman içinde çeşitli mesken ve üretim alanları gelişmiştir. Tarihsel olarak çadırları kendileri tarafından dokunmakta; köy evleri ise kendi katılımları ile yöre ustalarıyla birlikte inşa edilmektedir. Bu anlamda konar-göçer kültürün yapıli çevresinin tam bir halk mimarisi üretimi olduğunu vurgulamak gerekir.

Araştırma bölgesinden elde edilen deneyimler de göstermektedir ki zaman içerisinde bölgedeki yarı-göçer aşiretlerden kalıcı yerleşimlere ve tarımsal ekonomiye geçen ailelerin sayısı artmıştır. Ailelerin bazıları hayvancılığı tamamen bırakmıştır. Ancak ekonomik olarak hayvancılığa dayalı yaşam biçimini devam ettirmeye çalışan aileler hala bulunmaktadır. Kısa mesafeli de olsa sürülerini yaz dönemlerinde yaylalara çıkarmaktadırlar. Hayvancılığa dayalı göçer ailelerin sayılarının hızla azalması nedeniyle eskiden aşirete bağlı tüm aile üyelerinin göç etmesiyle gerçekleştirilen göç güzergahları ve Göktepe ve Musabozulduğu gibi kalabalık nüfuslu tarihi yaylak alanları yerlerini dağınık halde ve kısa mesafeli rakımlarda konaklayan ailelere bırakmıştır. Bu durum tarihsel olarak kullanılan göç güzergahları ve eski yayla yerleşimlerine ilişkin konar-göçer kullanım izlerinin kaybolmasına neden olmakta; mevcut haldeki dağınık yaylaların mekânsal özellikleri ve göç hareketlerinin tümünün tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bölgedeki geleneksel yaşam ve üretim biçimlerinin azalmasına koşut, yıllar içerisinde bu yaşama dayalı gelişmiş kırsal ve kır-altı yerleşimlerin mekânsal biçimlenme ve yöresel mimarlık pratiklerinin de hızla terk edilmesine neden olmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında; bölgede hızla azalan konar-göçer veya yarı-göçerliğe dayalı transhüman kültürün belgelenmesi; günümüzün sürdürülebilir gelişme politikalarıyla uyumlu olarak devamlılıklarına

ilişkin kültürel miras ve alan yönetimi çalışmaları gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bilgilendirme/Teşekkür

Bu makalede konu edilen örneklem bulguları; Mersin Üniversitesi ile Erdemli Ticaret ve Sanayi Odası ortak yürütücülüğünde ve Çukurova Kalkınma Ajansı desteği ile yürütülen TR62/18/TG/0020 Proje nolu 'Kıyılardan Dağlara: Antik Olba Bölgesi Kültür Yolları ve Kırsal Turizm Odakları Geliştirme Projesi' kapsamında elde edilmiştir. Yazar; projeyi destekleyen kurumlara ve saha çalışmalarında rehberlik yapan Mitat Ceyhan, Yıldız Mavi ve Güzeloluk Muhtar İbrahim Doğan'a teşekkürlerini sunar.

Yazarların Katkısı

Bu çalışmada tüm katkı yazara aittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale tek yazarlıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Kaynaklar

- Aksoy, B. (2020). Anadolu Arkeolojisinde Göçebeliler ve Görünürlükleri. *Anadolu*, (46), 187-213.
- Bakır, İ. (1995). *Batı Toroslarda Göçerlerin Yerleşme ve Mekân Sorunlarının Çözümü Üzerine Bir Deneme*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Konya.
- Baysal, A. (2012). Doğu Anadolu Arkeolojisinde Göçebelilik ve Yaylacılık Kültürü (MÖ II. Bin): Veriler Işığında Yeni Düşünceler. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(23), 255-268.
- Braudel, F., (1993). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi.
- Çelik, Ş., (1994). *Osmanlı taşra teşkilatında İcel Sancağı*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Durukan, M. (2015). Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişimin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia'daki Diğer Kanıtlar. *Adalya*, (18), 237-258.
- Faroqhi, S. (2006). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çeviren: Emine Sonnur Özcan, Doğubatu Yayınları, Ankara.
- Kavas, K. R. (2013). Mimariyi "Dokumak": Anadolu-Batı Toros Göçerlerinde Çevre-Kültür İlişkisi. *Bilgi*, (64), 231-258.

- Kavas, K. R. (2016). Akdeniz Yaylalarında Transhümant Mekân Örüntülerinin Karşılaştırmalı Analizi: Belgeler Işığında Antalya Türkiye ve Abruzzo İtalya. *Adalya*, (19), 363-396.
- Koca, H. (1994). *Erdemli İlçesinin Beşerî ve İktisadi Coğrafyası*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Köse, E. (2017). İcel Sancağında Kargaşa: Suhde Fesadı (1576-1606), *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 22-51.
- Kutlu, M. (1992). Yaşayan Bir Alt Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Bildirileri, Kültür Bakanlığı Halk Kütüphanelerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yay, 164, 59-73.
- Kutlu, M. M., Anadolu Göçer Kültürü, Ankara Üniversitesi Açık Erişim Ders Sunusu, <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=1848> (erişim tarihi: 13.05.2021).
- Labadi, S., Giliberto, F., Rosetti, I., Shetabi, L., & Yildirim, E. (2021). Heritage and the sustainable development goals: Policy guidance for heritage and development actors. *International Journal of Heritage Studies*.
- Naycı, N. (2010). *Integrated management policies for coastal archaeological environments of Turkey: Erdemli-Silifke coastal region*. Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tabak, F. (2021). *Solan Akdeniz 1550-1870 Tarihsel Coğrafya Açısından Bir Yaklaşım*, Telemak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, O. C. (2007). *Anadolu'da Kervan Yolları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Tunçdilek, N. (1967). *Kır İskanı Köy-Altı İskân Şekilleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:49, İstanbul.
- Yalman, A. R. (1977). Cenupta Türkmen Oymakları I, II, haz. Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları, 256, Ankara.
- White, S. (2019). *Osmanlıda İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, (çev. Nurettin Elhüseyni) 2.basım, ISBN 978-605-106-765-0, İstanbul.
- World Heritage Center (WHC) (2021) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, Paris, <https://whc.unesco.org/en/guidelines> (English) Erişim tarihi: 12.06.2022.
- Uğuz, S. (2018). Nüfus Defterlerine Göre 19. Yüzyılın İlk Yarısında Erdemli ve Çevresi Yörüklerinin İdarî ve Demografik Durumu. *International Journal of Turkish Literature, Culture, Education*, 7(2).

© Author(s) 2023.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>